

POLISANMÄLDA BRÄNDER I SVERIGE¹

Geografisk fördelning och metodproblem

AV M. GEROGIANAKIS OCH N. WIKLUND

Syftet med denna studie är att belysa den geografiska fördelningen för polisanmälda bränder i Sverige i relation till folkmängden i olika polisdistrikt. Bränderna är dels uppsåtliga, dvs mordbrand och skadegörelse genom brand, och dels icke uppsåtliga, dvs bränder till följd av allmänfarlig vårdslöshet och bränder utan misstanke om brott.

En tidigare undersökning (Gerle 1943) rapporterade om den geografiska fördelningen på 1930-talet vad gäller mordbränder utförda av personer som genomgick rättspsykiatrisk undersökning. Gerle fann i detta material att mordbrand som ej förövades i uppsåt att bedra försäkringsbolag i betydligt större utsträckning begicks på landsbygden än i städerna. Som orsaker till detta anfördes att bränder var lättare att utföra på landet, där byggnaderna ofta var uppförda av brännbart material samt att bränderna ofta fick större omfattning på landsbygdens sämre brandsläckningsmöjligheter. Typexemplet var av följande art: Den brinnande gården som blivit påtänd av en dåligt begåvad drängpojke, som så vantrivdes med sin situation att han brände ner gården, antingen för att förstöra arbetsplatsen eller för att hämnas på sin arbetsgivare, mot vilken han inte kunde hävda sig vare sig fysiskt eller intellektuellt. (Lidberg & Wiklund 1984).

Hur stor del av alla bränder som är anlagda är svärbedömt men har av Östlund (1982) uppskattats till cirka en tredjedel. Det har hävdats att anlagda bränder i våra dagar är vanligare i storstäder än i småstäder och på landsbygd, att det numera brinner ofta t ex i höghusområden (SBF 1983, Lidberg & Wiklund 1984). De senare jämförelserna är baserade på polisstatistik över anmälda brott, vilket innebär att även bränder utan känd gärningsman är inkluderade. Däremot medför polisstatistik vissa andra problem. Det kan finnas skillnader mellan olika polisdistrikt vad gäller klassifikationen av bränderna. Anmälnings- och registreringsrutinerna kan också vara olika.

I detta arbete vill vi närmare belysa den geografiska fördelningen av bränder i Sverige i relation till polisdistriktens befolkningsmässiga storlek.

Jämförelserna bygger på polisstatistik för år 1983. Eftersom slutsatserna möjligen kan påverkas av skillnader mellan olika polisdistrikt vad gäller rapportering, klassificering och utredningsresurser, har vi försökt att utifrån det statistiska materialet diskutera också dessa problem.

Metod

Undersökningsmaterial: materialet omfattar samtliga polisanmälda bränder i Sverige under år 1983. Det totala antalet bränder uppgick till 13 593 (se Tabell 1 nedan). Informationen är hämtad från Rikspolisstyrelsens kriminalregister. Anmälningarna i detta register är kodade i följande kategorier:

¹ Institutionen för Social- och Rättspsykiatri Karolinska Institutet Stockholm.

- skadegörelse, även grov, genom brand. Även på motorfordon.
- mordbrand, även grov.
- allmänfarlig vårdslöshet, vållande av brand.
- brand utan misstanke om brott.

De två första kategorierna förutsätter uppsåt hos gärningsmannen, medan de två senare kategorierna förutsätter att uppsåt saknas.

Databearbetning: För samtliga polisdistrikt noterades antalet bränder för var och en av de fyra ovannämnda kategorierna. Vi delade också in materialet i uppsåtliga respektive icke uppsåtliga bränder. Antalet bränder relaterades därefter till folkmängden, som vi bedömde vara lämpligaste kriteriet för indelningen i stora respektive små polisdistrikt. Stockholm,

Tabell 1. Geografisk fördelning av polisanmälda bränder i Sverige år 1983 (per 10 000 invånare). De namngivna polisdistrikten har mer än 100 000 invånare.

Polisdistrikt	Antal uppsåtliga bränder per 10 000 invånare	Antal icke uppsåtliga bränder	Summa
Stockholm	8,2	18,6	26,8
Göteborg	8,1	11,5	19,6
Malmö	11,2	8,5	19,7
Norrköping	0,8	16,7	17,5
Västerås	4,4	9,6	14,0
Uppsala	7,7	13,6	21,3
Huddinge	12,0	14,2	26,2
Linköping	2,9	18,4	21,3
Helsingborg	0,9	14,1	15,0
Sundsvall	1,8	4,8	6,6
Östersund	1,1	7,6	8,7
Karlstad	2,9	8,9	11,8
Kalmar	0,7	16,7	17,4
Örebro	3,8	19,1	22,9
Lund	2,8	12,5	15,3
Umeå	3,1	11,0	14,1
Handen	8,4	13,2	21,6
Halmstad	1,3	14,6	15,9
Jönköping	3,5	10,9	14,4
Växjö	2,6	9,0	11,6
Borås	2,1	17,5	19,6
Hela Sverige	3,8	12,5	16,3
Totalt antal bränder	3 189	10 404	13 593

Göteborg och Malmö studerades för sig, och övriga polisdistrikt delades in i sådana med mer än 100 000 invånare och sådana med mindre än 100 000 invånare. Materialet presenteras i form av genomsnittsvärden som anger antal bränder per 10 000 invånare för de olika polisdistrikten.

Resultat

Den geografiska fördelningen av polisanmälda bränder i Sverige framgår av tabell 1. Uppsåtliga bränder omfattar mordbrand (även grov) och skadegörelse (även grov) genom brand. Icke uppsåtliga bränder omfattar bränder p g a allmänfarlig vårdslöshet och bränder utan misstanke om brott.

Av Tabell 4 framgår att Stockholm, Göteborg och Malmö i genomsnitt har betydligt fler polisanmälda anlagda bränder per invånare än övriga polisdistrikt med mer än 100 000 invånare. De senare har i sin tur fler anlagda bränder än polisdistrikten med mindre än 100 000 invånare. När det gäller uppsåtliga bränder är skillnaderna betydligt mindre uttalade, även om samma tendens märks även här med genomsnittligt fler bränder för större polisdistrikt och framför allt för de tre största. Dessa resultat stöder slutsatsen att anlagda bränder är vanligare i större orter jämfört med landsbygden.

En detaljgranskning av de enskilda polisdistrikten aktualiserar dock en rad tolkningsproblem. Stockholm, Göteborg och Malmö, som har det genomsnittligt högsta antalet anlagda bränder, har också ett högre antal polistjänster per invånare jämfört med övriga polisdistrikt. I Stockholm finns en särskild brandkommission, vilket innebär att utredningsresurserna och rutinerna för rapportering och klassificering av bränderna kan vara bättre än i mindre polisdistrikt. Fördelningen mellan uppsåtliga/icke uppsåtliga bränder varierar också högst avsevärt mellan olika polisdistrikt. I vissa fall kan dessa skillnader möjligen återspegla verkliga skillnader i typ av bränder för olika polisdistrikt. I andra fall kan man tänka sig att skillnaden beror på olika rapporterings- och klassificeringsrutiner. Som illustration av tolkningsproblemen kan en jämförelse göras mellan bränderna i Göteborg och Varberg och även Malmö och Lund. Se Tabell 2 och 3.

Tabell 2. Uppsåtliga och icke uppsåtliga bränder i Göteborg och Varberg 1983 (per 10 000 invånare).

Polisdistrikt	Uppsåtliga bränder	Icke uppsåtliga bränder	Summa
Göteborg	8,1	11,5	19,6
Varberg	1,6	22,5	24,1

Av Tabell 2 framgår att Göteborg visserligen har betydligt fler anlagda bränder än Varberg per 10 000 invånare men att Varberg sammanlagt har fler bränder överhuvud per 10 000 invånare än Göteborg. Ett liknande förhållande gäller för Malmö och Lund. Malmö har betydligt fler anlagda bränder än Lund, medan Lund å andra sidan har fler icke uppsåtliga bränder. Denna typ av skillnader kan bero på statistiska felkällor och kräver därför en speciell diskussion.

Tabell 3. Uppsåtliga och icke uppsåtliga bränder i Malmö och Lund 1983 (per 10 000 invånare).

Polisdistrikt	Uppsåtliga bränder	Icke uppsåtliga bränder	Summa
Malmö	11,2	8,5	19,7
Lund	2,8	12,5	15,3

Brandstatistik

I polisstatistiken över anmälda bränder ingår inte alla bränder som inträffar i Sverige. För det första ingår inte de småbränder som genast släcks av någon närvarande person utan att någon skada uppkommit. Dessa bränder förblir okända för såväl brandförsvaret, polis som försäkringsbolag. För det andra inträffar ett stort antal bränder som släcks utan att brandförsvaret eller polis kontaktas men där ändå vissa skador uppstår. Dessa bränder ingår i regel inte i polisstatistiken men däremot i försäkringsbolagens statistik, som därigenom kommer att omfatta betydligt fler bränder än polisstatistiken. För det tredje inträffar bränder där brandförsvaret tillkallas, men utan att det görs någon polisanmälan. Här finns skillnader mellan olika polisdistrikt. I Stockholm sker automatiskt en registrering och polisanmälan så snart brandförsvaret kallas till en brandplats. I andra polisdistrikt sker inte detta med samma automatik, utan branden kan i vissa fall bli registrerad endast i form av ett ingripandemeddelande eller en minnesanteckning. (Vi ringde till vissa polisdistrikt och fick bekräftat att sådana skillnader i rutinerna förekommer). Dessa skillnader i rutinerna är därför en trolig förklaring till att vissa polisdistrikt har ett påfallande lägre totalt antal bränder per 10 000 invånare än övriga polisdistrikt (oberoende av klassificering i uppsåtliga/icke uppsåtliga bränder).

Bränder utan misstanke om brott

Slutsatsen att anlagda bränder är vanligare i större städer och särskilt i Stockholm, Göteborg och Malmö, kompliceras av det förhållandet att andelen bränder som klassificeras som »bränder utan misstanke om brott« är högre i de mindre polisdistrikten. Se Tabell 4.

I Malmö klassificerades 57 % av bränderna som uppsåtliga, i Göteborg 41 % och i Stockholm 31 %. I många andra polisdistrikt däremot var andelen uppsåtliga bränder endast 0-10 %. Bland de senare fanns också vissa polisdistrikt med mer än 100 000 invånare: I Norrköping klassificerades 4,5 % som uppsåtliga, i Helsingborg 6 % och i Kalmar 4 %.

Det är svårt att finna någon rimlig förklaring till dessa stora skillnader mellan enskilda polisdistrikt som skulle motsvara verkliga skillnader vad gäller typ av bränder. Troligen återspeglar dessa skillnader i stället olika rutiner vad gäller klassificeringen av bränderna. En brand i ett soprum eller i en sopcontainer kan i vissa polisdistrikt uppfattas som uppsåtlig (därför att sådana bränder kan antas bero på t ex okynne av

Tabell 4. Klassificering av bränder i Stockholm, Göteborg & Malmö, övriga polisdistrikt med mer än 100 000 invånare, och polisdistrikt med mindre än 100 000 invånare (antal per 10 000 invånare).

Polisdistrikt	Uppsåtliga bränder		Icke uppsåtliga bränder		Summa
	Mordbrand	Skadegörelse genom brand	Allmänfarlig vårdslöshet	Bränder utan misstanke om brott	
Stockholm, Göteborg & Malmö	5,8	3,1	9,8	4,4	23,0
Övriga polisdistrikt med mer än 100 000 invånare	2,3	1,3	6,8	6,3	16,7
Polisdistrikt med mindre än 100 000 invånare	1,6	0,9	4,2	7,6	14,2

ungdomar) medan den i andra polisdistrikt kan uppfattas som »allmänfarlig vårdslöshet« (då uppsåt inte kan bevisas och branden kan bero på glöd från en askkopp e d).

Antalet bränder »utan misstanke om brott« är större i mindre polisdistrikt. Om denna skillnad delvis beror på skillnader i klassificeringsrutinerna kan detta i någon mån vara en bidragande orsak till att antalet uppsåtliga bränder är lägre i de mindre polisdistrikten.

Björn Totting vid Malmö Brandförsvär har beskrivit utvecklingen av brandutredningstekniken i Malmö (SBF 1983). I takt med att de förbättrade sina analysmetoder och gjorde allt noggrannare undersökningar fann de att andelen bränder med »okänd orsak« minskade, och i stället ökade andelen anlagda bränder. En del av ökningen för anlagda bränder berodde därför troligen på den noggrannare analysen, vilket innebär att andelen bränder även tidigare kan ha varit högre än man då trodde.

Särskilda geografiska förhållanden

Huvudsyftet med denna undersökning var att belysa brändernas geografiska fördelning i relation till polisdistriktens storlek i fråga om folkmängd. Det finns dock även andra geografiska förhållanden som kan ha betydelse för förståelsen av brändernas fördelning i landet. Vissa polisdistrikt karakteriseras av en mycket stor yta och relativt låg befolkningstäthet (antal invånare per km²). Detta gäller för många polisdistrikt i Norrland, men även för vissa andra polisdistrikt, t.ex. Norrtälje. De erhållna resultaten antyder att denna typ av polisdistrikt har ett jämförelsevis högt antal bränder per 10 000 invånare och att dessa bränder huvudsakligen är klassificerade som icke uppsåtliga.

En fallbeskrivning: Norrtälje

Antalet bränder i Norrtälje per 10 000 invånare skiljer sig markant från riksgenomsnittet såväl vad gäller totala antalet bränder som fördelningen på de olika brandkategorierna.

Bränder rubricerade som uppsåtliga och bränder genom allmänfarlig vårdslöshet ligger under genomsnittet för landet, medan bränder »utan misstanke om brott« liksom det totala antalet bränder ligger högt över genomsnittet. I hela landet inträffade år 1983 6,7 bränder utan misstanke om brott per 10 000 invånare medan Norrtäljes polisdistrikt registrerade 25,8 sådana bränder. Vi kontaktade per telefon Norrtälje-polisen för att diskutera dessa siffror och vi fick bl a följande upplysningar.

Norrtälje polisdistrikt omfattar en tredjedel av Stockholms län (12 000 km²). Befolkningstätheten är låg. Norrtälje kommun är den största »fritidskommunen« i landet med 5 000 öar och 30 000 fritidsfastigheter. Under sommarhalvåret ökar befolkningmängden från 40 000 till 200 000 invånare. Tillfällena till bränder ökar därför drastiskt under turistsäsongerna. Larmförfarandet och s k »insatstider« för brandförsvaret är beroende av befolkningstätheten i ett visst område. Övervägande delen av insatstiderna i Norrtälje polisdistrikt ligger på 30 minuter. Det innebär att brandförsvaret kan nå ett brandhärjat område en halvtimme efter att larmet har gått.

I många fall kan branden pågå betydligt längre tid än en halvtimme innan brandförsvaret hinner fram. Den låga befolkningstätheten innebär nämligen också att det kan dröja länge innan brandförsvaret larmas. Eftersom bränderna kan ha pågått en längre tid är möjligheterna mindre att säkra eventuella spår jämfört med tätbefolkade polisdistrikt. Som jämförelse kan nämnas att insatstiderna i tätortsområden som Stockholm är 5 minuter. Dessa förhållanden kan bidra till att höja andelen bränder »utan misstanke om brott« i ett polisdistrikt som Norrtälje.

Slutsatser

Totala antalet bränder. Det totala antalet bränder varierar avsevärt mellan olika polisdistrikt. Detta kan bero på bl a följande faktorer:

- a) I vissa polisdistrikt är totala antalet bränder lågt p g a att vissa bränder inte registreras i form av anmälan utan endast i form av ingripandemeddelande eller minnesanteckning.
- b) I vissa polisdistrikt är totala antalet högt p g a att polisdistriktet omfattar en stor yta. Det gäller t ex vissa Norrlandsdistrikt, där det är rimligt att tänka sig att antalet bränder per 10 000 invånare kan bli högt p g a den stora geografiska ytan, särskilt i fråga om »bränder utan misstanke om brott«. Detsamma gäller troligen Norrtälje, där det dessutom är många turister som under sommarmånaderna kan orsaka bränder genom ovarsamhet eller olyckshändelser.
- c) Stora polisdistrikt i fråga om folkmängd (Stockholm, Göteborg, Malmö och andra polisdistrikt med mer än 100 000 invånare) har ett högre antal bränder totalt (per 10 000 invånare) än polisdistrikt med mindre än 100 000 invånare.

Antalet uppsåtliga bränder. Antalet uppsåtliga (anlagda) bränder varierar också starkt mellan olika polisdistrikt. Detta kan bero på följande faktorer.

- a) Skillnader i utrednings- och klassificeringsrutiner mellan olika polisdistrikt. I Stockholm, Göteborg och Malmö och i vissa (men inte alla) av övriga polisdistrikt med mer än 100 000 invånare synes benägenheten vara större att klassificera en brand som uppsåtlig. Dessutom torde ingripandemeddelanden och minnesanteckningar vara mindre vanliga.

b) Högre befolkning leder till fler anlagda bränder per 10 000 invånare (med reservation för ovannämnda faktorer). En förändring synes alltså ha skett sedan 1930-talet då mordbränder var vanligare på »landsbygden«.

LITTERATURFÖRTECKNING

- Gerle, B (1943): *Mordbrännare. En kriminalpsykologisk studie på grundval av ett svenskt rättspsykiatriskt material*. Lund: Gleerup, 1943.
- Lidberg, L & Wiklund, N (1984): Angeläget med långtidsstöd efter vård av brandanläggare. *Läkartidningen*, 81, 1984, 754-755.
- SBF (1983): Behövs forskning om anlagda bränder? Rapport från en kontaktdag 1983-11-16 på Institutionen för Social- och Rättspsykiatri, Karolinska Institutet.
- Wiklund, N (1983): *Motiven för anlagda bränder. Vinningsorienterad och reaktiv brandanläggelse*. Rapport nr 1/1983. Svenska Brandförsvarsförbundet, Stockholm.
- Östlund, E (1982): Anlagd brand – ett växande problem. *Nordisk försäkringstidskrift*, 62, 1982, 244-249.

Adresse: Nils Wiklund, docent
Maria Gerogianakis, psykolog
Institutionen för Social- och rättspsykiatri
Box 4044
141 04 Huddinge
Sverige.